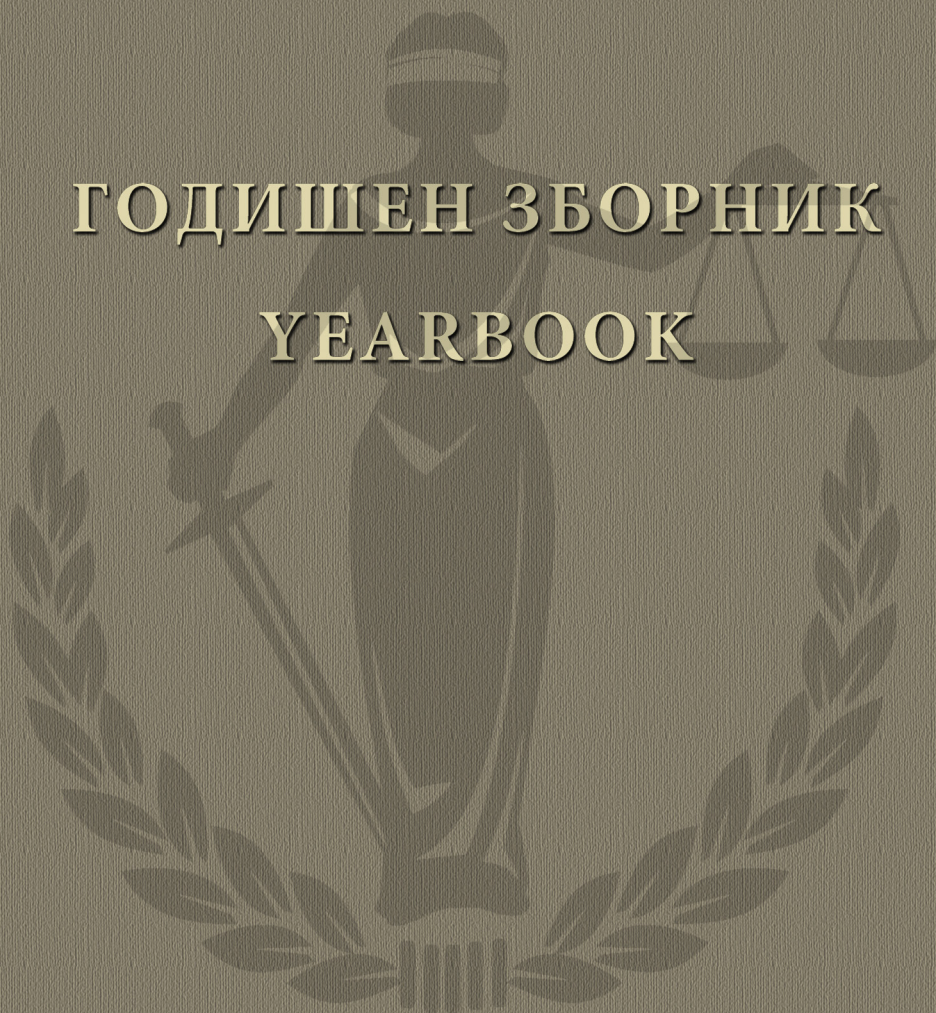

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“-ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
YEARBOOK

ГОДИНА 5

VOLUME V

GOCE DELCEV UNIVERSITY - STIP
FACULTY OF LAW

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ – ШТИП
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ

ISSN 1857-8713

ГОДИШЕН ЗБОРНИК YEARBOOK

ГОДИНА 5

VOLUME V

GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW

**ГОДИШЕН ЗБОРНИК
ПРАВЕН ФАКУЛТЕТ
YEARBOOK
FACULTY OF LAW**

За издавачот

Проф. д-р Јован Ананиев

Издавачки совет

Проф. д-р Блажо Боев
Проф. д-р Лилјана Колева Гудева
М-р Ристо Костуранов
Проф. д-р Јован Ананиев
Доц. д-р Љупчо Сотирски
Доц. д-р Ана Никодиновска Крстевска
Доц. д-р Љупчо Сотирски

Editorial board

Prof. Blažo Boev, Ph.D.
Prof. Liljana Koleva Gudeva, Ph.D.
Risto Kostruranov, LL.M
Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotiroski, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D
Ass. Prof. Ljupčo Sotiroski, Ph.D

Меѓународен програмски комитет

Проф. Д-р Јован Ананиев,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Доц. Д-р Јадранка Денкова,
Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Р. Македонија
Проф. Д-р Жан Пол Ленер,
Универзитет на Луксембург, Луксембург
Проф. Д-р Аленка Верболе,
Универзитет на Љубљана, Словенија
Проф. Татјана Петровна Суспицина,
Московска Правна Академија, Русија
Проф. Габриела Белова,
Југозападен Универзитет „Неофит Рилски“, Бугарија

International Editorial board

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jadranka Denkova, Ph. D,
Goce Delcev University - Štip
Prof. Jean Paul Lehnerns, Ph. D,
University of Luxembourg
Prof. Alenka Verbole, Ph. D,
University of Ljubljana
Prof. Tatjana Petrovna Suspiciina,
Moscow State Law Academy
Prof. Gabriela Belova,
South West University “Neofit Rilski”

Редакциски одбор

Проф. д-р Јован Ананиев
М-р Ана Никодиновска Крстевска
Доц. д-р Љупчо Сотирски
Доц. д-р Борка Тушевска

Editorial staff

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D
Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.
Ass. Prof. Ljupčo Sotiroski, Ph. D
Ass. Prof. Borka Tuševska, Ph. D

Главен уредник

Проф. д-р Јован Ананиев

Managing editor

Prof. Jovan Ananiev, Ph. D

Одговорен уредник

М-р Ана Никодиновска Крстевска

Editor in chief

Ana Nikodinovska Krstevska, M.A.

Јазично уредување

Даница Гавриловска-Атанасовска
(македонски јазик)

Language editor

Danica Gavrilojska-Atanasovska
(Macedonian)

Техничко уредување

Славе Димитров

Technical editor

Slave Dimitrov

Редакција и администрација

Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип
Правен факултет
ул. „Крсте Мисирков“ 10-А
п. факс 201, 2000 Штип
Р. Македонија

Address of the editorial office

Goce Delcev University – Štip
Faculty of Law
Krste Misirkov 10-A.,
PO box 201, 2000 Štip,
R. of Macedonia

СОДРЖИНА

АМПОВСКА Марија

Основот на граѓанско-правната одговорност разгледуван
во историски контекст 5

АПАСИЕВ Димитар

К и к е р о н disertissime romuli nepotum (i) 19

АТАНАСОВСКА Анета

Историски развој на потрошувачкиот кредит и каматата 33

БЕЛОВСКИ Војо

Договор за вработување со приправници, пробна работа,
волонтерство и волонтерски стаж 47

ГУШЕВА Снежана

Улогата на пратениците во законодавната дејност на
Собранието на Република Македонија - расчекор меѓу
нормативното и реалното - 71

ИЛИОСКИ Ристо

Значењето на државјанството како својство во
уредувањето на субјективитетот на физичките
лица во граѓанското право 85

ЈАКИМОВСКА Светлана

Општи особености на македонскиот и на францускиот
стручен јазик на правото 99

КАМБОВСКИ Игор

Историски развој на институтот застапување 111

МАЈХОШЕВ Андон

Слобода на медиумите 121

МАРОЛОВ Дејан

МАКСИМОВА Елена

Етичките аспекти на сурогатството наспроти
ставовите на законската регулатива 135

МУЈОСКА Елена

Активности на Советот на Европа за остварување
на најдобрите интереси на децата 153

НАШКОВА Сузана

Односот помеѓу патентот, know-how и доминантната положба
од аспект на член 102 од договорот за функционирање на
Европската Унија (ДФЕУ) 173

НИКОДИНОВСКА КРСТЕВСКА Ана

Текот на Евроатлантските интеграции по украинската криза 189

ПЕТРЕВСКА Билјана

Туристичкото законодавство во Македонија 197

ПЕТРЕСКИ Ѓорѓи

ЈАКИМОВСКИ Александар

Злоупотреба на платежни картички 211

PETROVA Tanja

Multiple discrimination 225

ПОПОСКА Весна

Апликативност на режимот на резерви на
Виенската конвенција за договорно право врз договорите
од областа на човековите права 237

ПОПОСКА Жанета

Стереотипите и предрасудите како причина за
дискриминаторските практики 249

САЛЕВСКА-ТРАЈКОВА Василка

Улогата на европскиот суд на правдата при креирањето
на општите принципи на европскиот правен поредок 265

СТОЈАНОВСКИ Страшко

ДЕНКОВА Јадранка

АНАНИЕВ Јован

Перцепции на граѓаните за транспарентноста и
партиципативноста во процесот на донесување на одлуки
во единиците на локалната самоуправа во Источниот
плански регион на Република Македонија 287

ТУШЕВСКА Борка

Договор на обем во меѓународниот превоз на стоки според
Ротердамските правила 305

СТЕРЕОТИПИТЕ И ПРЕДРАСУДИТЕ КАКО ПРИЧИНА ЗА ДИСКРИМИНАТОРСКИТЕ ПРАКТИКИ

Апстракт: Овој труд ги разгледува стереотипите и предрасудите за определена група во општеството како ограничувачки фактори на индивидуалните избори на секој кој припаѓа на односната група кои доведуваат до дискриминација, стигматизација, говор на омраза и во крајна линија насилство мотивирано од пристрасност. Оваа анализа се врши врз основа на судската пракса на Европскиот суд за човекови права.

Во таа насока, посебно место се отстапува на анализирањето на судската пракса и наодите на Судот во врска со стереотипите врз основа на пол и род, етничко и расно потекло, попреченост, статус на ХИВ позитивни лица, сексуална ориентација и религија и уверување во случаите на дискриминација.

Клучни зборови: *антидискриминација, предрасуди, стереотипи, судска пракса*

POPOSKA Zaneta

STEREOTYPES AND PREJUDICES AS CAUSE FOR DISCRIMINATORY PRACTICES

Abstract: This paper discusses the stereotypes and prejudices against a certain social group as limiting factors for the individual choices of every individual belonging to the respective group, which consequently lead to discrimination, stigmatization, hate speech and eventually to bias-motivated violence. The analysis is conducted on the basis of the case law of the European Court of Human Rights.

In this context, the analysis of the case law and the findings of the Court are given special attention at with regard to the stereotypes in cases of discrimination on the grounds of sex and gender, ethnic and racial background, disability, status of HIV positive, sexual orientation, religion and belief.

Key words: *anti-discrimination, prejudices, stereotypes, case law*

Вовед

Во современите општества, на правото се гледа како на моќна алатка за конструирање на општествената реалност и вклучување на сите лица во модерното општествено живеење. Тоа денес се користи за надминување на дискриминацијата која е резултат од различното постапување спрема лицата со определена заштитна карактеристика, како на пример етничка припадност, пол и род, попреченост, религија и уверување, возраст, сексуална ориентација и слично, ставовите на луѓето засновани на стереотипи и предрасуди за овие лица или групи на лица, стигмата и општествената средина и структура. Стереотипите и предрасудите за определена група во општеството ги ограничуваат индивидуалните избори на секој кој припаѓа на односната група и доведува до подреденост, нееднаквост, дискриминација, стигматизација, говор на омраза и во крајна линија насилство мотивирано од пристрасност.

Предрасудите и стереотипите за различни групи на лица се длабоко вкоренети во секојдневното живеење. Предрасудите се антипатија која се заснова на погрешна и нефлексибилна генерализација, која може да биде изразена или почувствувана, и која може да биде насочена кон групата на лица со определена заштитна карактеристика како целина, или спрема индивидуалното лице со определената заштитна карактеристика, само поради фактот што се членови на групата¹. Би можело да се каже дека токму предрасудите насочени спрема односните лица се фундаменталната сила која се крие зад исклучувањето на оваа група на лица од економските можности и социјалното живеење, воопшто. Ова се случува затоа што преку овие прерасуди и стереотипи поединците не се гледаат како посебни членови на општеството, кои треба индивидуално да се оценуваат. Напротив, тие се гледаат како членови на односна социјална група создадена токму преку одредените верувања и ставови на мнозинството, најчесто засновани токму на таквите предрасуди и стереотипи.

Се поставува прашањето: како се врши дискриминацијата врз определена дискриминаторска основа или заштитна карактеристика? Имено, предрасудите (кои имаат две нивоа, и тоа: едно е преземеното дејствие, а друго е толкувањето на истото) и стигмата насочени кон лицата препадници на определена група со заштитна карактеристика, коишто се погрешни затоа што по својата природа се најчесто понижувачки, секогаш се поврзуваат со вистинската или претпоставената абнормалност

¹) Види: G.W.Allport, *The Nature of Prejudice*, Cambridge, MA: Addison-Wesley, 1954 година.

или нетипичност. Таа се нарекува попреченост, хронична болест, старост, хомосексуалност или малцинска група, како што е мнозинската религија, етничка припадност и слично. Без разлика дали перцепцијата е негативна или позитивна, самата по себе служи да ги раздели лицата со определена заштитна карактеристика од другите и затоа истата е неприфатлива²⁾. Заштитната карактеристика самата по себе не е критериум за подвојување и правење на разлика. Таа само рефлектира некоја друга карактеристика која се смета дека е суштински поврзана и зависна од имањето или немањето на заштитната карактеристика. Со други зборови кажано, односната карактеристика се употребува како показател на многу други карактеристики кои се претпоставува дека се врзани со неа. Токму ова е една од клучните дискусии во дебатата за заштитата од дискриминацијата врз различни основи. Имено, во многу случаи употребата на заштитната карактеристика како претпоставка за имање или немање на одредени други карактеристики (искуство, способност, мотивираност, продуктивност, компетитивност итн.) може да биде погрешно, или во најмала рака дискутабилно. Поради овие причини, една од основните цели на антидискриминационото законодавство треба да биде елиминирање на овие претпоставки. Наместо ваквата генерализација, се предлага индивидуална проценка на карактеристиките односно способностите на поединецот.

Занемарувањето на постоењето на заштитната карактеристика понекогаш функционира на ист начин. Односно, занемарувањето на разликата на лицето со заштитна карактеристика, нивните потреби и капацитети, резултира во дискриминација. На пример, занемарувањето на фактот дека лицата со физичка попреченост се движат со колички наспрема чекорење или дека слепите лица читаат Браево писмо наспрема црно-бел печатен текст доведува до непристапност, а тоа до исклучување на овие лица од општественото живеење.

Преку генерализација на стереотипите, конкретните атрибути се наметнуваат на поединците само поради фактот што се припадници на конкретната група и се дерогира фактот што секој поединец е уникатен сам за себе. На овој начин, овие стереотипи неоправдано ги погодуваат лицата припадници на определени групи со заштитни карактеристики,

²⁾ Види: Ж.Попоска, *Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за човековите права*, Правен факултет Јустинијан I, Скопје, 2012 година. Дополнително види: Н.С.Сови, *Social Perceptions of People with Disabilities in History*, Springfield, IL, 1998 година.

произведувајќи погрешни показатели за нивните способности.³ Затоа, истите треба да се забранат со усвојување на законски решенија преку кои се забранува дискриминацијата врз различни основи, како и со нивно предизвикување преку судската пракса.

1. Заштита од дискриминација според Европската конвенција за човековите права и основни слободи

Начелото на еднаквост е основниот принцип на правата на човекот, кој е артикулиран во сите меѓународни и регионални инструменти за правата на човекот. Концептуално, еднаквоста и забраната на дискриминација можат да се гледаат како позитивната и негативната формулација на истиот принцип⁴. Иако, правните инструменти се формулираат на начин што го истакнуваат она што е забрането, односно дискриминацијата, сепак оваа забрана служи за обезбедување на идеалот за еднаквоста, кој всушност е целта на забраната.

Европската конвенција за човековите права и основни слободи⁵ (во понатамошниот текст: ЕКЧП или Конвенцијата), потпишана на 4 ноември 1950 година претставува правно обврзувачки документ за сите европски држави што ја ратификувале. Тие се обврзани да ја спроведат Конвенцијата на начин што преку домашното право ќе ги прокламираат правата загарантирани со неа и со протоколите кон неа, и ќе обезбедат правна заштита за секој поединец на национално ниво. Ефектите на пресудите на Европскиот суд за човекови права (во понатамошниот текст: ЕСЧП или Судот)⁶ имаат како *inter partes* така и *erga omnes* дејство.

Забраната на дискриминацијата е изрично предвидена во член 14 од ЕКЧП, кој вели: „Уживањето на правата и слободите, признати со оваа Конвенција, ќе им се обезбеди на сите без дискриминација, без оглед на пол, раса, боја на кожа, јазик, религија, политичко или

³) За анализа на старосните класификации подетално види: Б.Кадриу, *Старосната дискриминација во меѓународното право за правата на човекот*, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, 2010 година.

⁴) Види: A.F.Bayefsky, *The Principle of Equality or Non-Discrimination in International Law*, 11 Human Rights Law Journal 1, 1990 година, стр.1.

⁵) Види: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, влезе во сила на 3 септември 1953 година. Република Македонија ја ратификува Конвенцијата на 10 април 1997 година. Текстот на ЕКЧП со сите дополнителни протоколи кон неа, како и придружните материјали, вклучително листа на држави-членки е достапна на: <http://conventions.coe.int/treaty/en/treaties/html/005.htm>.

⁶) Сите пресуди на Европскиот суд за човекови права може да се најдат на Интернет страницата на Судот во базата на податоци HUDOC на: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/search.asp?sessionId=42786913&skin=hudoc-en>.

друго уверување, национално или социјално потекло, припадност на национално малцинство, сопственост, според раѓање или друг статус”. Оваа антидискриминациона клаузула не прави подвојување помеѓу директната и индиректната дискриминација и гледа на дискриминацијата како на единствен феномен. Долго време ЕСЧП разгледуваше само случаи на директната дискриминација⁷, меѓутоа поместувањето во случајот *Thlimmenos*⁸, случајот *D.H.*⁹ и случајот *Zarb Adami*¹⁰ доведе до менување на тогашниот курс¹¹ и Судот почна да ги разгледува и случаите на индиректната дискриминација. Кога зборувме за клаузулата треба да напоменеме дека има неколку карактеристики, и тоа: има акцесорен карактер, нејзината примена не секогаш условува повреда на некои од основните слободи и права заштитени со ЕКЧП, и содржи отворена листа на дискриминаторски основи.

Дополнително на член 14 се донесе и Протоколот 12¹² кон ЕКЧП кој е посебен меѓународен договор кој содржи општа забрана на дискриминацијата. Клаузулата во Протоколот 12¹³, има самостојна природа, односно не е врзана за правата и слободите заштитени со Конвенцијата, а има и поширок опфат. Важи за сите права кои им се гарантираат на граѓаните во домашниот правен систем, предвидувајќи дека „уживањето на сите права предвидени со закон ќе им се обезбеди на сите без дискриминацијата, без оглед на пол, раса, боја на кожа, јазик, религија, политичко или друго уверување, национално или социјално

⁷) Види: A.McColgan, *Discrimination Law: Text, Cases and Materials*, Oxford: Hart, 2005 година, стр.9.

⁸) Види: ECtHR, *Thlimmenos v. Greece* [GC], Reports 2000-IV, од 6 април 2000 година, параграф 44.

⁹) Види: ECtHR, *D.H. and Others v. Czech Republic* [GC], no.57325/00, од 13 ноември 2007 година.

¹⁰) Види: ECtHR, *Zarb Adami v. Malta*, no. 17209/02, од 20 јуни 2006 година.

¹¹) Гледање на принципот на еднаквост и не-дискриминација симетрично и од аспект на моделот на формална еднаквост.

¹²) Види: Protocol No.12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ETS No.177. Бил отворен за пристап на 4 ноември 2000 година, а влегол во сила на 1 април 2005 година, согласно со член 5 од Протоколот. Република Македонија го ратификува на 13 јули 2004 година. Достапен на: <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=177&CM=&DF=&CL=ENG>

¹³) Протоколот 12 нема за цел да го замени член 14, туку на некој начин да го надополни прифаќајќи ја веќе воспоставената судска пракса во однос на забраната за дискриминација. Коментарот, исто така, предвидува дека значењето на општата забрана на дискриминацијата е идентична, како и членот 14 во однос на дискриминаторските основи и еволуираните подвидови на основните права и слободи.

потекло, припадност на национално малцинство, сопственост, според раѓање или друг статус”, како и „никој да не биде дискриминиран од страна на јавните власти врз кој било основ наведен погоре”. Понатаму, во Коментарот за Протоколот 12 се наведува дека иако Протоколот во принцип ги заштитува индивидуите против дискриминаторското однесување на државата, сепак и приватните односи се заштитени донекаде со истиот, особено оние односи меѓу приватните лица кои државата нормално се очекува да ги регулира. Како на пример: арбитрарната забрана на пристап до работа, влез во ресторани или услуги кои приватните лица ги прават достапни до јавноста како што се услугите од здравствената заштита, водостопанството или електростопанството и слично.

2. Судска пракса на Европскиот суд за човекови права во случаи на дискриминација заснована врз определени стереотипи

Во овој дел од трудот посебно место се отстапува на анализирањето на судската пракса и наодите на Судот во врска со стереотипите врз основа на пол и род, етничко и расно потекло, попреченост, статус на ХИВ позитивни лица, сексуална ориентација, како и религија и уверување во случаите на дискриминација.

2.1. Родови стереотипи

Два вида на родови стереотипи се истакнати како загрижувачки согласно со судската пракса на Европскиот суд за човекови права во случаите на дискриминација. Првата група на стереотипи и предрасуди се заснова на идејата на супериорност на мажите и инфериорност на жените, која доведува до широко распространета практика на присила и насилство, посебно изразено во форма на домашно насилство, како форма на контрола врз жената. Додека, втората група се однесуваат на определените стереотипизирани социјални улоги кои двете групи ги имаат во општеството, т.е. мајката како фигура која обезбедува грижа и нега за децата и постарите членови на семејството, а таткото како лице кое заработува и финасиски го обезбедува семејството.

Идејата на супериорност на мажите и инфериорност на жените како стереотип во *случајот Opuz v. Turkey*¹⁴ довела до широкораспространета практика на присила и насилство како форма на контрола врз жената од страна на мажот (параграф 75), како и толерирање на истото од страна

¹⁴) Види: ECtHR, *Opuz v. Turkey*, no. 33401/02, од 9 јуни 2009 година.

на државниот апаратус, спротивно на меѓународните стандарди¹⁵. Според наводите на апликантката, домашното законодавство на Турција е дискриминаторско затоа што животот на жената во Турција се третира како инфериорен во името на семејната заедница, а дополнително граѓанскиот и кривичен Законик ги третираат жените како граѓани од втор ред, во кој жената се гледа првенствено како сопственост на општеството и на мажот во семејството (параграф 178). Токму во таков контекст, Судот наоѓајќи повреда на член 14 во врска со член 2 и член 3 од Конвенцијата смета дека „имајќи ја предвид општата и дискриминаторска судска пасивност во Турција, иако ненамерна, која главно ги засега жените, Судот смета дека насилството претрпено од страна на апликантката и нејзината мајка може да се смета како родовото насилство, што е форма на дискриминација врз жените. И покрај реформите спроведени од страна на Владата во последните неколку години, вкупната неодговорност на судскиот систем и неказнивоста која ја уживаат насилниците, укажа на тоа дека нема доволно посветеност за преземање на соодветни мерки за решавање на проблемот со семејно насилство” (параграф 200).

Сличен случај е и *Eremia v. Moldova*¹⁶, каде што се наведува дека патријархалните и дискриминирачки ставови ја зголемуваат ранливоста на жената кон насилство и злоупотреба, посебно семејно насилство кое се простува од општеството и кое не е соодветно признаено помеѓу државните службеници, општеството и жените, со тоа резултирајќи во недоволна заштитна инфраструктура за жртвите од насилство (параграф 37). Во истиот параграф од пресудата се наведува мислењето на специјалниот известувач на Обединетите нации за насилство врз жената, каде што се наведува дека жените од Молдавија страдаат од различни форми на насилство, едно од нив е семејното насилство кое е тесно поврзана со целокупната подредена положба на жените во општеството. Со тоа што властите не успеале да ја остварат својата позитивна обврска и да ја заштитат апликантката од домашно насилство и да го казнат сторителот, извршена е повреда на член 14 во врска со член 3 од Конвенцијата. Судот сметал дека властите не ја сфаќаат сериозноста на проблемот со семејното насилство во Молдавија и дискриминаторскиот ефект врз жените

¹⁵⁾ Види: CEDAW Committee, *Fatma Yildirim v. Austria*, од 1 октомври 2007 година. Во одлуката на Комитетот во случајот *Fatma Yildirim v. Austria* беше наведено дека државата треба да обезбеди не само соодветна законодавна рамка, туку и да обезбеди ефективно спроведување на истата во пракса. Исто види: CEDAW Committee, *A.T. v. Hungary*, од 26 јануари 2005 година.

¹⁶⁾ Види: ECtHR, *Eremia v. Moldova*, no. 3564/11, од 28 мај 2013 година.

(параграф 89). Тоа што загрижува дополнително е што истражувањата покажуваат дека жените со повисоко образование и економски статус не ги пријавуваат инцидентите на насилство, не постои признавање на семејното сексуално насилство како погрешно во општеството, и постои страв помеѓу жртвите дека тие ќе се сметаат за одговорни и ќе бидат отфрлени ако ги пријават случаите на семејно насилство (параграф 37).

Стереотипизирањето на мажите и жените во најголема мера ги поставува во традиционалните родови улоги, кое резултира со недостаток на поддршка за оние кои не го отелотворуваат во целост односниот стереотип, односно традиционалните родови улоги. Ова е јасно изразено во *случајот Konstantin Markin v. Russia*¹⁷, каде што се наметнуваат два вида на стереотипи и тоа: првиот, мајката е одговорна за домаќинството и грижата за децата и вториот, идејата за служба во армијата и војување е за мажите, не за жените. Овие стереотипи ја затвораат жената во домот, а го поставуваат мажот надвор од него, наштетувајќи им на двата пола подеднакво (параграф 119 и параграф 120). Во овој случај Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 8 од Конвенцијата притоа осудувајќи ги родовите стереотипи посебно во делот на грижа за децата (параграф 143). Понатаму, Судот истакнува дека унапредување на родовата рамноправност денес е главна цел во земјите-членки на Советот на Европа, па од тие причини традицијата или општите претпоставки кои преовладуваат како општествени ставови во одредена земја не се доволни за оправдување на разликата во третманот врз основа на пол. На пример, државите се спречени од наметнување традиции кои произлегуваат од исконска улогата на мажот и второстепената улога на жената во семејството (параграф 127).

Дополнително на овој случај и во повеќе други случаи Судот нашол повреда на Конвенцијата наведувајќи дека стереотипите и предрасудите не се соодветно оправдување за дискриминаторското постапување. На пример, во *случајот Zarb Adami v. Malta*, објаснувањето на Владата дека ослободувањето од обврска да се биде судија-поротник, која му се доделува на лице кое не може да учествува во работата на судот затоа што треба да се грижи за своето семејство, поуспешно се користи од страна на жените отколку од страна на мажите, како и фактот дека адвокатите на одбраната имаат тенденција да ги преиспитуваат женските поротници поради „културни причини“ повеќе од мажите не биле доволни за Судот да го оправда различното постапување врз основа на пол (параграф 81 и

¹⁷⁾ Види: ECtHR, *Konstantin Markin v. Russia* [GC], no. 30078/06, од 22 март 2012 година.

параграф 82). Оваа аргументација се заснова на стереотипното видување на жената како единствена која се грижи за децата и постарите членови во семејството и затоа Судот наоѓа повреда на член 14 во врска со член 4 став 3 линија г од Конвенцијата. Слично резонирање на Судот може да се забележи и во *случајот L. and V. v. Austria*¹⁸ каде што станува збор за пристрасност врз основа на сексуалната ориентација (параграф 52), како и во *случајот Inze v. Austria*¹⁹ каде што разликувањето се врши врз основа на раѓање и друг статус (параграф 44).

2.2. Етнички/расни стереотипи

Судската пракса на Европскиот суд за човекови права посебно ги истакнува стереотипите кои ги погодуваат Ромите во образовната сфера преку случаите на сегрегација на Ромите во училишта и одделенија за деца со попреченост, притоа истакнувајќи ја нивната инфериорност која целосно ги стигматизира. Интересно е како Судот ги поврзува во една целина прерасудите и стереотипите кои опстојувајќи подолго време и се институционализираат, притоа неминовно прераснувајќи во стигматизирање на целата група, во овој случај Ромите. Овој процес кој се појавува во образованието се прелева во сите останати сфери на општествениот живот, бетонирајќи ја оваа група на маргините на општеството. Постојат бројни случаи токму за ова прашање кое е елаборирано подолу.

Имено, во *случајот Orsus v. Croatia*²⁰, повикувајќи се на мислењето од Советодавниот комитет на Рамковната конвенција за заштита на националните малцинства²¹ се наведува дека одделеноста на учениците Роми од останатите во физички поделени училишта или училници ги стигматизира Ромите (параграф 68). Дополнувајќи дека образовниот систем треба да ги земе предвид јазикот и културата на односното малцинство/заедница. Во иста насока е и *случајот D.H. v. The Czech Republic*, каде што Судот потврдува дека различноста во постапувањето може да се појави во форма на диспропорционално предрасуден ефект на општата политика или пракса (параграф 184). Понатаму, Судот прифаќа дека Ромите се посебен вид на маргинализирана и ранлива малцинска

18) Види: ECtHR, *L. and V. v. Austria*, nos. 39392/98 и 39829/98, од 9 јануари 2003 година.

19) Види: ECtHR, *Inze v. Austria*, no. 8695/79, од 28 октомври 1987 година.

20) Види: ECtHR, *Orsus and Others v. Croatia* [GC], no. 15766/03, од 16 март 2010 година.

21) Види: *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Opinion on Croatia adopted on 6 April 2001, параграф 49.

група кои имаат потреба од посебна заштита согласно со Конвенцијата и заклучи дека поради сегрегацијата „апликантите се стекнале со образование кое ги зголемува нивните тешкотии и го компромитира нивниот последователен личен развој, наместо да се справува со нивните вистински проблеми или да им помогне да се интегрираат во редовните училишта и во развивање на вештини кои ќе им го олесни животот со мнозинското население“ (параграф 207). Иста логика се користи и во *случајот Sampanis and Others v. Greece*²².

*Случајот Horvath and Kiss v. Hungary*²³, оди чекор понатаму наведувајќи дека поради културолошко пристрасната училишна проценка Ромите се континуирано систематски категоризирани како лица со лесна ментална попреченост и сегрегирани во посебни училишта за деца со попреченост, и како последица на сето ова стигматизирани. Во сите овие случаи Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 2 од Протоколот бр.1, односно индиректна дискриминација. Иако, Судот ги нагласува предрасудите како извор на дискриминација кога зборува за ограничувања на основните права кои влијаат на ранливите и историски дискриминирани група, сепак наодите на Судот сè уште се многу благи кога станува збор за признавање на влијанието што ставовите и практиките поттикнати токму од овие предрасуди го имаат во таквите случаи. Она што е интересно во *случајот Horvath and Kiss* е тоа што Судот оценувајќи дека „законодавството кое што се применувало во практиката во тоа време, имало диспропорционално штетно влијание врз Ромската заедница ... и Судот смета дека апликантите претрпеле дискриминаторски третман“ се поврзува со истиот вид на ранливоста и историјата на дискриминацијата и предрасуди насочени кон друга група, односно лицата со ментална попреченост, повторувајќи ги своите наоди од *случајот Alajos Kiss v. Hungary*²⁴, според кој Судот бара многу тешки причини за какво било ограничување на основните права (*Horvath and Kiss v. Hungary*, параграф 128, и *Alajos Kiss v. Hungary*, параграф 42 и параграф 44). Притоа, отворајќи можност за воведување на позитивни обврски на државата во случаи на дискриминација на лицата со попреченост.

²²) Види: ECtHR, *Sampanis and Others v. Greece*, no. 32526/05, од 5 јуни 2008 година.

²³) Види: ECtHR, *Horvath and Kiss v. Hungary*, no. 11146/11, од 29 јануари 2013 година.

²⁴) Види: ECtHR, *Alajos Kiss v. Hungary*, no. 38832/06, од 20 мај 2010 година.

2.3. Интерсекциска дискриминација²⁵

Стереотипот поврзан со позицијата на жена од африканско потекло која работи како проститутка е предмет на судската пракса на Европскиот суд за човекови права, во споредба со жени со „Европски фенотип“ кои исто така се занимаваат со проституција. Во *случајот B.S. v. Spain*²⁶, Судот наоѓа повреда на член 14 во врска со член 3 од Конвенцијата, затоа што домашните судови не ја земале предвид посебната ранливоста на апликантката поврзана со нејзината позиција како жена со африканско потекло која работи како проститутка. На тој начин властите не успеале да ги преземат сите можни чекори за да се утврди дали дискриминаторскиот однос на полицијата (расистичките забелешки со навредлива содржина врз основа на пол и етничка припадност) одиграл улога во настаните (параграф 62).

2.4. Стереотипи спрема лицата со попреченост

Во горенаведениот *случај Alajos Kiss v. Hungary* се наведува дека лицата со попреченост се предмет на историски предрасуди со трајни последици што резултирале во нивно социјално исклучување, а таквите предрасуди се содржани во законодавните стереотипи со кои се забранува индивидуализирана оценка на капацитетите и потребите на лицата со ментална попреченост (параграф 42). Ова е многу важно согледување на Судот кој јасно го искажува својот став дека предрасудите спрема лицата со попреченост често се институционализираат во законодавно оправдани стереотипи кои законски ја дозволуваат целосната социјална исклученост на оваа група на лица. Судот наведува дека „ако ограничувањето на основните права се однесува на особено ранлива група во општеството, која претрпела значителна дискриминација во минатото, како што се лицата со ментална попреченост, тогаш маргината на слободна процена на државата е значително потесна и таа мора да има многу јаки причини за какво било ограничувања на основните права“ (параграф 42).

²⁵⁾ Интер-секциската дискриминација е вид на повеќекратна дискриминација и се појавува кога има уникатна комбинација на два дискриминаторски основи, а истата се наоѓа на раскрсницата помеѓу поединечните основи заштитени со антидискриминациското законодавство. Види: S.Fredman, Double Trouble: *Multiple Discrimination and EU Law*, The European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Filed, European Anti-Discrimination Law Review Issue No.2, October 2005, стр.13-19.

²⁶⁾ Види: ECtHR, *B.S. v. Spain*, no. 47159/08, од 24 јули 2012 година.

2.5. Стереотипи за ХИВ позитивни лица

Судската пракса на Европскиот суд за човекови права ги истакнува стереотипите кои се однесуваат на лица кои имаат определена здравствена состојба. Во два случаи таквата група се ХИВ позитивните лица, каде создавајќи лажна врска помеѓу пренесувањето на болеста и неодговорноста на лицето, целата група се стигматизира, притоа зајакнувајќи ги и другите форми на стигма и дискриминација, како што се расизмот, хомофобијата или мизогинијата. И повторно Судот, како и во случаите со расна дискриминација, поставува јасна врска помеѓу предрасудите и стереотипите и стигмата кон определената група.

Во *случајот Kiyutin v. Russia*²⁷, овој стереотип јасно е изразен. Имено, Судот недвосмислено заклучува дека „поради незнаењето за тоа како се шири болеста сида се формираат предрасуди кои, пак, ги стигматизираат и маргинализираат оние кои се инфицирани со ХИВ вирусот... како последица на тоа ХИВ позитивните лица се ранлива група со историја на предрасуди и стигматизација и затоа на државата треба да им биде дадена тесна маргина на слободна процена при изборот на мерки за различно постапување кои ја издвојува оваа група само врз основа на нивниот ХИВ статус” (параграф 64). Слично и во *случајот I.B. v. Greece*²⁸, Судот смета дека ХИВ позитивните лица се соочуваат со цела низа на проблеми, не само медицински туку и професионални, социјални, лични и психолошки, и над сè со понекогаш длабоко вкоренетите предрасуди, дури и меѓу најобразованите луѓе (параграф 80). И во двата случаја Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 8 од Конвенцијата.

2.6. Хомофобични стереотипи

Постојат бројни случаи кои се однесуваат на дискриминација врз основа на сексуалната ориентација кои произлегуваат од постоечките стереотипи за лицата од ЛГБТИ заедницата, посебно дека не се способни за стабилни врски и дека не можат да одгледуваа деца поради својот животен стил, а имајќи го предвид најдобриот интерес на детето. И двата стереотипа се предизвикани од страна на Судот.

Ставот на Судот дека „разликувањето само врз основа на сексуалната ориентација се неприфатливи според Конвенцијата” е изразен во судската пракса, посебно во случаите *Vallianatos and Others v. Greece*²⁹ (параграф

²⁷) Види: ECtHR, *Kiyutin v. Russia*, no. 2700/10, од 10 март 2011 година.

²⁸) Види: ECtHR, *I.B. v. Greece*, no. 552/10, од 3 октомври 2013 година.

²⁹) Види: ECtHR, *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], nos. 29381/09 и 32684/09, од 7 ноември 2013 година.

77) како и *X and Others v. Austria*³⁰ (параграф 99). Во *случајом Vallianatos*, Судот недвосмислено потврдува дека „истополовите двојки се исто толку способни како различнополовите двојки за влегувањето во стабилна и посветена заедница... истополовите двојки кои ги делат своите животи имаат исти потреби во однос на взаемната поддршка и помош како и различнополовите двојки” (параграф 81). Во *случајом X and Others v. Austria*, кој се однесува на исклучување на истополовите двојки од посвојување на детето од страна на вториот родител, Судот се изјаснил дека државите во изборот на средства наменети за заштита на семејството и почитување на семејниот живот во согласност со член 8 од Конвенцијата нужно мора да ги земат предвид случувањата во општеството и промените во перцепцијата на прашањата и односите од социјалниот и граѓанскиот статус, вклучувајќи го и фактот дека не постои само еден начин или еден избор кога станува збор за водењето на семејниот или приватниот живот (параграф 139).³¹ И во двата случаи Судот нашол повреда на член 14 во врска со член 8 од Конвенцијата.

Дополнително, стереотипите за однесувањето на лицата со хомосексуална ориентација кои служат во армијата посебно се анализираат во *случајом Smith and Grady v. the United Kingdom*³², каде што овие лица се отпуштени од вооружените сили само поради својата хомосексуалност. Стереотипот тука е дека присуството на отворени или претпоставени хомосексуалци во вооружените сили ќе има значаен негативен ефект врз моралот и, следствено, на борбената моќ и оперативната ефикасност на вооружените сили (параграф 95). Владата во својата одбрана оди дотаму што тврди дека хомосексуалноста создава посебни проблеми според видот и интензитетот кои расата и полот не ги создаваат (параграф 102). Судот не се согласува со овој став и притоа наоѓа повреда на член 8 од Конвенцијата.

³⁰) Види: *ECtHR, X and Others v. Austria* [GC], no. 19010/07, од 19 февруари 2013 година.

³¹) Дополнително во случајот *Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal* и во случајот *E.B. v. France*, Судот имплицитно прифатил дека нема причини зошто детето не треба да се одгледува од лезбејка или геј лице кое живее со партнер од ист пол. Сличен наод е донесен од страна на Интерамериканскиот суд за човекови права во случајот на *Atala Riffo and Daughters v. Chile* (пресуда од 24 февруари 2012 година), каде што се наведува дека сексуалната ориентација е дел од интимноста на една личност и не е важна кога се испитуваат аспектите поврзани со соодветноста на поединецот како родител.

³²) Види: *ECtHR, Smith and Grady v. the United Kingdom*, nos. 33985/96 и 33986/96, од 27 септември 1999 година, ECHR 1999-VI.

2.7. Религиозни стереотипи

Судската пракса на Европскиот суд за човекови права ги истакнува стереотипите кои се однесуваат на подразбирањето на супериорност на мнозинските религии и инфериорноста на помалите религии посебно кога се однесува на религиозното движење на Јеховините сведоци, посебна социјална малцинска група која го живее својот живот следејќи посебни правила. Имено, во *случајот Hoffmann v. Austria*³³, Судот анализира дали доделувањето на старателството над децата на таткото кој е католик во споредба со мајката којашто припаѓа на Јеховините сведоци само поради религијата на мајката е во согласност со член 14 од Конвенцијата. Тврдењата дека опкружувањето на Јеховините сведоци ќе доведе до социјална изолација на децата поради ставот на религиозното движење дека треба да се обесхрабруваат сите взаемни односи со лица кои не припаѓаат на Јеховините сведоци, сите изрази на патриотизам (како што е пеење на националната химна) и верска толеранција, како и ризикот по животот и здравјето на децата поради недозволувањето на трансфузија на крв (параграф 10), јасно се истакнати во случајот. Но, Судот не се согласува со овој став истакнувајќи дека „правејќи разлика само врз основа на религијата е неприфатливо“ (параграф 36) и притоа наоѓа повреда на член 8 од Конвенцијата во врска со член 14 од Конвенцијата.

Заклучок

Прерасудите и стереотипите спрема групите на лица со заштитна карактеристика оневозможуваат одделните членови на засегнатите групи да се гледаат како поединци и како посебни членови на општеството кои треба индивидуално да се оценуваат. Напротив, тие се гледаат како членови на односна социјална група создадена токму преку одредените верувања и ставови на мнозинството, најчесто негативни, засновани токму на таквите предрасуди и стереотипи. Преку генерализација на стереотипите, конкретните атрибути се наметнуваат на поединците само поради фактот што се припадници на конкретната група и се дерогира фактот што секој поединец е уникатен сам за себе.

Судската пракса на Европскиот суд за човекови права покажува дека предрасудите се истовремено причината и манифестацијата на дискриминаторското постапување кое ако не се осуди како неприфатливо во даденото општество ќе создаде поволна почва за говор на омраза

³³⁾ Види: ECtHR, *Hoffmann v. Austria*, no. 12875/87, од 23 јуни 1993 година.

кој може да премине во криминал од омраза. Ако овие предрасуди и стереотипи останат непредизвикани во општеството, постои голем ризик истите да се легализираат и институционализираат од страна на правниот систем. Затоа обврска на државата е да ги препознае, открие каква штета предизвикуваат и да се справува со постојните стереотипи и предрасуди во општеството, да ги предизвикува модифицирајќи ги социјалните и културните трендови на однесување на различните групи, како што се мажите и жените, мнозинството и малцинствата, различните возрастни групи, лицата со попреченост и оние без попреченост, лицата со различна вероиповест или религија, хетеросексуалците и ЛГБТИ лицата.

Користена литература

- Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Croatia adopted on 6 April 2001.
- Allport G.W. *The Nature of Prejudice*. 1954. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Bayefsky A.F. The Principle of Equality or Non-Discrimination in International Law. 1990. 11 Human Rights Law Journal 1.
- CEDAW Committee, A.T. v. Hungary, 26 January 2005.
- CEDAW Committee, Fatma Yıldırım v. Austria, 1 October 2007.
- Covey H.C. Social Perceptions of People with Disabilities in History. 1998. Springfield, IL.
- ECtHR, Alajos Kiss v. Hungary, no. 38832/06, 20 May 2010.
- ECtHR, B.S. v. Spain, no. 47159/08, 24 July 2012.
- ECtHR, D.H. and Others v. Czech Republic [GC], no.57325/00, 13 November 2007.
- ECtHR, E.B. v. France [GC], no. 43546/02, 22 January 2008.
- ECtHR, Eremia v. Moldova, no. 3564/11, 28 May 2013.
- ECtHR, Hoffmann v. Austria, no. 12875/87, 23 June 1993.
- ECtHR, Horvath and Kiss v. Hungary, no. 11146/11, 29 January 2013.
- ECtHR, I.B. v. Greece, no. 552/10, 3 October 2013.
- ECtHR, Inze v. Austria, no. 8695/79, 28 October 1987.
- ECtHR, Kiyutin v. Russia, no. 2700/10, 10 March 2011.
- ECtHR, Konstantin Markin v. Russia [GC], no. 30078/06, 22 March 2012.
- ECtHR, L. and V. v. Austria, nos. 39392/98 and 39829/98, 9 January 2003.
- ECtHR, Opuz v. Turkey, no. 33401/02, 9 June 2009.
- ECtHR, Orsus and Others v. Croatia [GC], no. 15766/03, 16 March 2010.
- ECtHR, Salgueiro da Silva Mouta v. Portugal, no. 33290/96, 21 December 1999.

- ECtHR, *Sampanis and Others v. Greece*, no. 32526/05, 5 June 2008.
- ECtHR, *Smith and Grady v. the United Kingdom*, nos. 33985/96 and 33986/96, 27 September 1999, ECHR 1999 VI.
- ECtHR, *Thlimmenos v. Greece* [GC], Reports 2000-IV, 6 April 2000.
- ECtHR, *Vallianatos and Others v. Greece* [GC], nos. 29381/09 and 32684/09, 7 November 2013.
- ECtHR, *X and Others v. Austria* [GC], no. 19010/07, 19 February 2013.
- ECtHR, *Zarb Adami v. Malta*, no.17209/02, 20 June 2006.
- European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4.XI.1950.
- Fredman S. Double Trouble: Multiple Discrimination and EU Law. 2005. The European Network of Legal Experts in the Non-Discrimination Filed, European Anti-Discrimination Law Review Issue No.2.
- IACHR, *Atala Riffo and Daughters v. Chile*, 24 February 2012.
- Кадриу Б. Старосната дискриминација во меѓународното право за правата на човекот. 2010. Правен факултет „Јустинијан I“, Скопје.
- McColgan A. *Discrimination Law: Text, Cases and Materials*. 2005. Oxford: Hart.
- Попоска Ж. Дискриминација врз основ на хендикеп во меѓународното право за човековите права. 2012. Правен факултет „Јустинијан I“, Скопје.
- Protocol No.12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, ETS No.177.